

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM
KOSSUTH LAJOS HADTUDOMÁNYI KAR

Stencinger Norbert

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG TÁBORI LELKÉSZ
SZOLGÁLATA
1868–1918
KIEMELTEN AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN
FOLYTATOTT TEVÉKENYSÉGÉRE

(PhD értekezés)

Témavezető: Dr. Négyesi Lajos hadtörténész, alezredes
Hadtörténeti Intézet és Múzeum

- 2011 -

Bevezetés

Tudományos probléma-felvetés

A magyar haderőben a tábori lelkészet széleskörű történelmi hagyományokkal rendelkezik. Az elmúlt évszázadokban egy ország mindenkori katonai és egyházi vezetői nagy figyelmet fordítottak a katonák lelki életének gondozására. A hadjáratok, háborúk során minden esetben kísérték a hadra kelt sereget egyházi személyek, akik a katonák vallási életének irányítói voltak. Tábori lelkészek szolgáltak az Árpád-kori bandériumokban, a Hunyadiak seregeiben, a XVI–XVII. századi Oszmán Birodalom ellen harcoló keresztény hadakban, valamint kiemelkedő szerepük volt a szabadságharc honvédcsapataiban is. A tömeghadseregek megjelenésével a tábori lelkészek szerepe és jelentősége folyamatosan nőtt. Az első és második világháború nagy áldozatokat követelő hadszínterein is helyálltak az atyák, lelkészek, rabbik.

Ez a történelmi hagyomány azonban a kommunista diktatúra évei alatt megszakadt. A tábori lelkészet elsorvasztása a második világháborút követő években folyamatos volt. Ennek eredményeképpen az 1951. november 1-jén kiadott állománytáblán már nem szerepelt tábori lelkész, amely az egyházi személyek a katonai hadrendből történő végleges törlését jelentette.

A rendszerváltást követően újjászervezett Magyar Honvédség vezérkara fontosnak tartotta, hogy a tábori lelkészet is újra működjön. Ezért 1991-ben ismét felállították a tábori püspökséget, és azóta újfent szolgálnak egyházi személyek a magyar haderőben.

A mai Magyar Honvédség elődjének tekinti az 1848-ban és 1868-ban létrehozott hadszervezeteket, amelyekben nagy szerepük volt a tábori lelkészeknek. A szabadságharc küzdelmeiben szolgáló lelkészek története már feldolgozásra került Zakar Péter tollából. A történelmi hagyományokat követve, egyre inkább szükségessé vált, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetében működő honvédalakulatoknál szolgáló tábori lelkészek szolgálata és szervezete is bemutatásra kerüljön.

Évek óta kutatom az I. világháború harctereit, elsősorban az Isonzo mentén, a Doberdofennsíkon. Munkám során egyre inkább megismertem az itt harcoló katonák életét, mindennapjait. Foglalkoztatott a gondolat, hogyan tudják a velük történt szörnyű eseményeket feldolgozni, és egyáltalán, miként élik meg a kialakult helyzetet. A források,

visszaemlékezések olvasása közben gyakran találtam leírásokat tábori lelkészekről, akik nagy szerepet játszottak a honvédek mindennapjaiban./.. Innen jött a következő gondolat: hogy tudnak a frontvonalban szolgáló honvédek megfelelni vallási kötelezettségeiknek? Hogyan élik meg hitüket? És kik azok a lelkészek, akik önként vállalt szolgálattal kimennek a katonákhoz a frontvonalba, hogy a pasztorizációt elvégezzék?

Kutatási célkitűzések

Mivel PhD értekezés formájában még senki nem dolgozta fel az I. világháborúban szolgáló honvéd tábori lelkészek szervezeti felépítését és pasztorizációs tevékenységét, ezért kutatási célként olyan értekezés összeállítását tűztem ki, amelyben:

- bemutatom és értékelem az általam kutatott téma szakirodalmát;
- bemutatom a hadra kelt seregekben szolgáló tábori lelkészet történetét, szakirodalmát;
- bemutatom és értékelem az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében működő tábori lelkészetet;
- bemutatom az Osztrák–Magyar Monarchia haderejéhez tartozó Magyar Királyi Honvédség kötelékébe tartozó tábori lelkészet felépítését békében és mozgósítás után egyaránt;
- bemutatom és elemzem a békeidőben és mozgósítás utáni feladatok között jelentkező különbségeket;
- feldolgozom a honvéd lelkészek szolgálatát meghatározó dokumentációt;
- történelmi példák segítségével bemutatom a honvéd lelkészek szolgálatát frontvonalban és hátszágban egyaránt az I. világháború alatt;
- következtetéseket fogalmazok meg arról, hogy milyen szerepet játszottak a harcoló honvédek életében a tábori lelkészek;
- tudományos eredményeket fogalmazok meg, valamint a levont következtetések alapján ajánlásokat teszek a Magyar Honvédség misszióiban szolgáló lelkészeknek a feldolgozott történelmi példa alapján.

A történelmi példa ismertetésekor kettős cél vezet: nyomon követni a Magyar Királyi Honvédségben szolgálatot teljesítő tábori lelkészet történetét, az egyházi személyek

munkáját illetve a történelmi példa feldolgozásával segítséget nyújtani a napjainkban külszolgálatban tevékenykedő lelkészeknek, a majd' kilencvenöt esztendővel korábban pasztorizáló elődeik szolgálatának bemutatása alapján.

A kutatás folyamata

Értekezésem megírása előtt megismerkedtem a témával foglalkozó hazai és külföldi szakirodalommal. Áttekintettem napjaink magyar és angol nyelvű szakirodalmát, amely az első világháborúban szolgáló katonák, ezen belül a lelkészek életét mutatja be.

Ezt követően az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt megjelent, a témával foglalkozó magyar és német nyelvű munkákat olvastam el. Megkerestem a Magyar Királyi Honvédség honvédei, katonáinak életét meghatározó szabályzatokat és utasításokat. Átnéztem a két világháború között megjelent háborús emlékalbumokat, kiadványokat és visszaemlékezéseket. Ezek a kiadványok egyes ezredek hadiútját ismertetik, és nagyon gyakran tartalmaznak visszaemlékezéseket is, amely jól szemlélteti a katonák életét.

Átnéztem a háború alatt megjelenő napi sajtó lapszámait, benne a kiküldött tudósítók beszámolóit a frontvonalból. Munkám során azt tapasztaltam, hogy Az Est illetve a Székesfehérvári Friss Újság volt az, amely a kutatást legjobban segítette. Ezen kiadványok mellett természetesen megvizsgáltam a kor egyházi kiadványait illetve frontújságait is, valamint számos könyvformában megjelent beszámolót, amely a katonák életéről számol be. A kutatást elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárban és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem könyvtárában végeztem.

A budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Könyvtár részlegében találkoztam a háború során megjelent és a katonák számára készített imakönyvekkel is. Sikerült számos levelet is áttekintennem, elsősorban a székesfehérvári Helyőrségtörténeti Emlékgyűjteményének köszönhetően.

A könyvári illetve szakkönyvtári kutatással párhuzamosan levéltári kutatást is végeztem a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltárban valamint a bécsi Kriegsarchivban. Sajnos nagyon kevés levéltári forrás áll rendelkezésre. A meglévők megkeresésében, rendszerezésben dr. Kiss Gábor százados, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár szakreferense volt segítségemre. Az itt talált

visszaemlékezések és térképvázlatok, regiszterek, sokszor csak egy-egy irat, nagymértékben segítették a munkámat.

A csata- és hadszíntérkutatás során terepbejárásokon sok olyan tapasztalatra tettem szert, mely értekezésem tartalmát gazdagította. Számos, a visszaemlékezésekben, levéltári anyagokban olvasható helyszínt sikerült azonosítani és végigjárni az Isonzo mentén, a Doberdo-fennsíkon, valamint Galíciában és Volhyniában. A most tapasztalható körülmények - elsősorban a civilizáció által érintetlen területeken - teljes mértékben visszaadják a kor hangulatát és benyomásait.

A hadszíntérkutatások során társaimmal, Rózsafi Jánossal és Pintér Tamással sikerült olyan új, eddig ismeretlen kutatási eredményeket felmutatni, amelyek a PhD értekezésemhez kapcsolódnak. Ezek közül talán a legérdekesebb, hogy a Doberdo-fennsíkon több, a háborúban használatos, de ma már használaton kívüli katonai temető helyszínét tudtuk azonosítani korabeli fényképfelvételek és térképek alapján.

Az értekezés várható eredménye és felhasználhatósága

Történelmi kutatásom során szerzett tudományos ismereteim, amelyeket az értekezésemben közlök, véleményem szerint, új adalékkal szolgálnak az I. világháború eseményeit kutató történészeknek és a téma iránt érdeklődőknek is. Gyakorlati jelentőségét pedig abban látom, hogy a Magyar Honvédség misszióiban jelenleg szolgáló tábori lelkészek, felekezettől függetlenül, a történelmi példa alapján felkészülhetnek a rájuk váró különleges feladatokra, megismerve, hogy a majd' száz esztendeje szolgáló társaik milyen megoldásokat alkalmaztak bizonyos helyzetekben.

Értekezésem elkészítése során témavezetőm, Dr. Négyesi Lajos alezredes útmutatásait követtem, de nagy segítséget nyújtott Dr. Kreutzer Andrea és Dr. Nagy Miklós Mihály valamint Dr. Kiss Gábor százados, és Dr. Ravasz István alezredes. Az ő támogatásuk, ismereteik, javaslataik segítettek disszertációm elkészítésében.

A lelkészi szolgálat a hadra kelt seregekben nem modern idők sajátja. Már ősidők óta voltak olyan személyek a seregekben akik a katonák lelki életével foglalkoztak. Most röviden szeretném megismertetni az olvasókkal a katonai lelkészet történetével és az Osztrák – Magyar Monarchia fegyveres erőiben az első világháborúban szolgálatot teljesítő atyák munkájával.

A témával foglalkozó történészek munkáik során érintették az adott területet¹ Az atyák békebeli szolgálatával számos korabeli szakirodalom foglalkozik² és rendelkezésre áll a szolgálati szabályzatuk³ is.

Kutatásaim során igyekszem feltárni a lelkészek fronton végzett tevékenységét illetve munkájukat és azok buktatóit, nehézségeit. Az alábbiakban szeretném röviden ismertetni az eddigi eredményeket.

Az előzmények

„...Ha ellenséged ellenharcba indulsz s a lovakat, harci szekereket s magadnál népesebb hadinépet látsz, ne rettenj meg tőlük. Mert a veled van az Úr, a te Istened, aki kivezetett Egyiptom földjéről. Mielőtt a csata megkezdődne, lépjen elő a pap a sereg elé és szóljon a harcosokhoz: Halljad Izrael!Ma harcba szálltok ellenségeitekkel. De ne csüggedjen szívetetek!Mert az Úr, a Ti Istenetek kivonul veletek küzdeni ellenségeitek ellen és győzelemre segít benneteket...” (Deut. 20.1-4.)”⁴- Kr.e 1200 körül származik Mózes törvénye, mely a hadbavonulást és a harc lelki előkészítését szabályozza a ókori zsidó harcosok számára.

Természetesen a pogány népeknek is megvoltak a maguk rituáléi mellyel erőt merítettek a küzdelemhez, elég ha csak az ókori római légiókat kísérő „ *haruspexekre*”, madárjósokra

---

¹ Elsősorban Dr. Varga József Magyar Tábortestvérség lelkészei tevékenysége 1900-1950 Bp.1994 Kandidátusi értekezés. Borovi József A magyar tábortestvérség története Zrínyi Kiadó Budapest 1992 lásd Borovi

² A legismertebb Dr. Melichár Kálmán A katonai lelkészet – Az Osztrák –Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészetnél) és a magyar királyi honvédségnél- Budapest,1899. Továbbiakban lásd Melichár

³ A-19/1913- Szolgálati utasítás a magyar királyi honvédség lelkészei számára

⁴ Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója Budapest, 1976 II. Deuteronomium törvényei 20. 1-4.

gondolunk, akik a szárnyasok röptéből illetve bélrendszeréből következtek az elkövetkezendő hadjárat, csata sikerére.⁵

A kereszténység elterjedésével egyre nagyobb igény lett rá, hogy a katonák a hosszú tábori élet alatt is gyakorolhassák hitüket. A kora középkorban mindig volt egy-egy kiemelkedő egyházi személyiség, szerzetes, aki jelen volt a hadseregben de kiépített rendszerről nem beszélhetünk.

Bonifác érsek, aki a germán katolikus egyház kiemelkedő alakja volt, hívta össze a „Concilium germanicumot” 741-ben, melynek második kánonja fogalalkozott a tábori papokkal: *”...szigorúan megtiltjuk a papoknak, hogy fegyvert hordozzanak és háborúba vonuljanak, kivéve azokat, akik szentmise végzésére és az ereklyék gondozása céljából vannak kirendelve a hadsereg kíséretére...minden seregszereplő rendelkezék egy áldozópappal, aki jogosult a bűnbánó bűneit megítélni, és azokra megfelelő vezeklést kiróni...”*⁶

A kereszties hadjáratok, melyet 1095-ben a clermonti zsinaton hirdetett meg az egyház nevében II. Orbán pápa nagy változást hoztak a tábori lelkészet történetében. Ekkor természetes volt, hogy minél több egyházi személy tartott a hadrakelt seregekkel. A Szentföldön, a sikeres harcok eredményeképp sikerült keresztény államokat létrehozni, amelyek azonban nem bizonyultak tartósnak. Ekkor alapították a lovagrendeket, melyhez olyan harcosok csatlakoztak, akik a elsődlegesnek tekintették a hitük védelmét.⁷

Az Oszmánok elleni harcokban is sok keresztény atya vett részt, hogy jelenlétével fokozza a katonák harci kedvét és lelki támaszt nyújtson nekik ha arra szükség volt. A török kiűzése után, a magyar trón a Habsburgok foglalták el, akik már korábban is sokat tettek azért, hogy katonáik gyakorolhassák vallásukat a hadjáratok alatt is. Már I. Ferdinánd Brus Antal személyében *Generalis Vicarioust* nevezett ki az általa vezetett seregben. Az ezredlelkészek az erre a célra felállított kápolnasátrokban, minden reggel, este közös imákat vezettek és minden hívő katonának lehetősége volt a húsvéti szentgyónás és áldozás elvégzésére. 1641-ben *Marenzi Antal* kiadta „*A tábori lelkészek szervezeti szabályzata*” című összefoglaló művét is. Két esztendővel később, egy pápai breve a tábori lelkészet vezetését a jezsuita rend kezébe adta a Habsburg birodalomban. A rend ezt meg is tartotta egészen 1773-ban történt feloszlásáig.⁸

---

⁵ lásd Borovi 7-12.o

⁶ Lásd Borovi 12.o és Hefele K. J Konziliengeschichte 9.Bd. Freiburg 1850-1890

⁷ Bővebben lásd Bozsóky Pál Gerő Kereszties hadjáratok Agapé Kiadó 1995

⁸ Lásd Borovi 13-52.o

Ezt követően létrehozták a Tábori Helynökséget, mely először a bécsújhelyi, majd a st.pölteni püspökséggel volt egy egészen 1826-ig.

Az 1848 áprilisában kiadott törvények rendelkeznek az önálló nemzeti őrsereg felállításáról is. ebben a lelkeszi szolgáló vezető szerepet játszott. A szabadságharc során számos atya tüntette ki magát a harcokban: 1849 februárjában a branyiszközi áttörés során, Erdösi Imre piarista atya amikor látta, hogy elakadt a támadás a nála levő méteres fakeresztet a hóba dobta és így kiáltott a katonákhoz *”Otthagynátok az Úristent ezeknek a pogányoknak”*.⁹ Ekkor a roham újult erővel folytatódott és sikerült átjutni a hágón.

A kiegyezés után megalakult a királyi honvédség, mely alakulatai helyben állomásoztak, így a helyi plébániákhoz tartoztak és az ott szolgáló atya foglalkozott a katonák lelki életével és a szentségek kiszolgáltatásával. Egy 1869-ben kiadott rendelet értelmében csak mozgósítás esetén szerveztek tábori lelkeszetet ezeknél az alakulatoknál. 1883-ban nevezték ki az első békeidőben is szolgáló tábori lelkeszt, aki lelkesztanárként működött a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián. Később a fővárosban működő helyőrségi kórházakban is működött lelkeszi szolgáló.

A mozgósítás

A hadüzenet után, 1914 augusztusában a Magyar Királyi Honvédség és az osztrák landwehr és landstrum alakulatok és a közös szerveződésű ezredek együttesen képezték a Monarchia hadseregét. Átszervezték a lelkeszi szolgáló is, mégpedig úgy, hogy az Apostoli Tábori Helynökség joghatósága kiterjedt az egész hadra, de háború esetén külön magyar királyi és külön osztrák császári lelkeszetet kellett szerveznie. A honvéd ezredekénél szolgáló teljesítő atyák az apostoli tábori helynöktől kapták az egyház-joghatósági megbízásukat, csakúgy mint a közös hadseregbeli lelkeszek.¹⁰

Mozgósítás során nem csak a katonákat és honvédeket riadóztatták, hanem elfoglalták helyüket az alakulatnál a tábori lelkeszek is. Ahhoz, hogy valaki a hadsereg kötelékébe lépjen, komoly követelményeknek kellett megfelelni. A testi alkalmasság mellett, még sok fontos kritériumnak kellett rendelkeznie a jelentkezőknek hisz vizsgálták például”

---

⁹ Lásd Hermann Róbert 1848/49 A szabadságharc története Korona Kiadó Budapest, 2001 209.o

¹⁰ Bővebben lásd Melichár 36.o-80.o. lásd Borovi 7-99.o

hittudományi tanulmányok jó elvégzésének kimutatását”¹¹. A kifogástalan előélet mellett az atyák életkora nem haladta meg a negyven évet és természetesen a Monarchia állampolgárának kellett lenni a közös ezredekben szolgáló egyházi személynek. Honvéd ezredhez csak magyar állampolgárságú atya kerülhetett, aki az anyanyelvén kívül, jól beszélt az országban használatos egyéb idegen nyelvet az előny volt ha ez esetleg a német volt. Ez a soknemzetiségű birodalomban elengedhetetlenül fontos volt, hisz gyakran előfordult, hogy nemcsak magyar nyelvű katona kérte lelki támogatást illetve szüksége volt gyónásra vagy az utolsó kenetre.

Elengedhetetlen feltétel volt, hogy a jelentkező rendelkezzen „ legalább három évi polgári lelkészeti tevékenységnek”¹² igazolásával¹³.

Érdekes volt az öltözet kérdése. Ebben az egyházi előírásokhoz kellett alkalmazkodniuk az atyáknak, de kaptak bizonyos engedményeket hisz rendkívüli körülmények között szolgáltak. Az alakulatoknál tisztii állományhoz tartoztak, de az előljárók öltözetéhez tartozó kardot nem viselhettek.

A mozgósításkor ideiglenesen elbocsátották őket szolgálati helyükről. Erről a megyés püspökük adott egy igazolást, mellyel jelentkezhetek a tábori előljárónál. Ezt követően csatlakoztak az Apostoli Tábori helynök által vezetett testülethez,de továbbra is saját egyházmegyéjük névjegyzékében szerepeltek és kapcsolatban álltak az ottani egyházi vezetőjükkel.

A honvéd lelkészek mozgósítás után „ már egészen ki van véve a rendes püspök megyei igazgatás alól és a közös hadsereg részére szervezett apostoli tábori vicariatusnak jurisdictiója alá helyeztetik...”¹⁴

Mínthogy sohasem lehetett előre meghatározni, hogy a honvéd lelkész szolgálata alatt milyen váratlan esemény következik be, ezért kötelezően mindig magukkal kellett hordaniuk egy bőr kézi táskában a stólat, egy keresztet, szelencét a szent kenettel való ellátásra és az egyházi szertartások könyvét.¹⁵

---

¹¹ In: Malichár 80.o

¹² In: Melichár 81.o

¹³ Bővebben In: Melichár 80-87. o

¹⁴ In: Melichár 125.o

¹⁵ In: Szolgálati utasítás 26.§

A frontszolgálat

A kitört háborúban rendkívüli körülmények között kellett helytállniuk a katonáknak és az atyáknak egyaránt. A technikai fejlődés korábbiaknál pusztítóbb fegyvereket eredményezett és egy új eddig ismeretlen háború alakult ki, mely hatalmas veszteségeket és rendkívül sok sebesülést okozott. Az embertelen körülmények között harcoló katonáknak sok támogatást jelentett a lelkészek jelenléte.

Igyekeztek minden ezred számára biztosítani tábori lelkészt, aki a katonákkal töltötte minden idejét.

Talán a legnagyobb szükség a munkájukra sebesült katonák mellett volt. Kétségbeesett, gyakran súlyos állapotban levő embereknek kellett lelki vigaszt nyújtaniuk illetve gyónás után feloldozni őket és kiszolgáltatni számukra a szentségeket. A szabályzat szerint¹⁶ a harcok ideje alatt kötözőhelyen kellett mindaddig tartózkodniuk, amíg az utolsó sebesült el nem hagyta azt¹⁷.

A rendkívül nagy veszteségek miatt szinte folyamatosan zajlottak a temetések. A sírokat előre megásták és a közlegényeket gyakran temették tömegsírokba. A elhunytak azonosítása és a halotti bizonyítvány kiállítása a lelkész feladata volt. A végső útra nem mindig tudták elkísérni a katonákat – főleg a sok áldozatot követelő hadműveletek után – de ekkor utólag áldották meg a nyughelyeket.

„...Nagyon elszomorul az arcunk, ha egy bajtársunk sírja felett áll a pap. Harangzúgás, ágyuk üvöltése, koporsó: egy szürkévé fagyott katonakabát s a bajtárs máris megy a föld alatti lakásába. A pap szentbeszéde ilyenkor kétszeresen fáj: a pap búcsúztat minket egy baráttól, de emlékeztet arra, hogy mi is meghalunk. S ki szeret még a harctéren is arra gondolni, hogy meg fog halni...”¹⁸ - írta egy tartalékos tiszt a temetések okozta lelki válságról.

A lelkészeknek nehéz feladat volt, hogy ilyen nehéz körülmények között tudják a lelket tartani a katonákban.

---

¹⁶ In: Szolgálati szabályzat 27.§

¹⁷ A kötözőhelyeket nappal két zászlóval – fehér alapon vörös kereszt illetve fekete sárga- illetve éjszaka pedig vörös keresztos lámpa jelölte.

¹⁸ Székesfehérvári Friss Újság XVI. évfolyam 1915. április 25

A tiszteket minden alkalommal külön, fakoporsóban helyezték végső nyugalomra és mindig egyházi temetésük volt. Előfordult olyan esemény is, hogy az elesett hőst, a frontvonal mögött kialakított temetőben ideiglenesen temették el, majd exhumálták és a hazaszállított hamvakat a katonai tiszteletadás mellett helyezték végső nyughelyére.

Szomorú kötelesség volt a hozzátartozók értesítése. Ebben a századírnok mellett a lelkészek is kivették a részüket. Előfordultak egyedi esetek is: „... *a hős fiú nekem jó barátom, az ezrednek szeretett tagja, kiválóan teljesítette mindvégig kötelességét. Katonái rajongva szerették. Nagyon fáj a csapás, ami Önöket érte, így hát eltudjuk képzelni az Önök nagy fájdalmát. De reméljük, hogy a Mindenható Isten ki ezt a keresztet vállunkra helyezte erőt fog adni annak elviselésére. Ő adta, ő vette el...*”¹⁹ - írta Hoitsy Pál, a székesfehérvári 17-es gyalogezred tábori lelkésze Csokonay Emilnek fia, László hősi halálakor a hivatalos értesítés helyett.

Az elesett hősokról nem feledkeztek meg a legnagyobb harcok közepette sem. A halottak napjáról november elsején minden alakulatnál megemlékeztek. Így ír erről egy visszaemlékező: „...*az összekuporgatott gyertyákkal díszítették a sírokat és az akadályoknál használt drótok most az egyszer sokkal kegyesebb célt szolgáltak: messziről hozott fenyőgallyakat formáltak koszorúkká...*”²⁰

Különös és szívszorító érzés volt a honvédeknek a családjuktól szeretteiktől távol tölteni az ünnepeket: „...*Karácsony is elmúlt, karácsonyfákat is állítottunk mindenfelé. Még betlehem járás is volt, s a kis Jézuska sem feledkezett meg rólunk. Az oroszok által belőtt gránátok, srapperek darabjaiból mindenféle csecsebecséket készítettek a katonák. Némelyek darab az iparművészet magaslatára emelkedik. Alumíniumgyűrűk pazar változatosságából, óraláncokból, tintatartókból, gyertyatartókból kiállítás lehetett rendezni...*” - emlékezett a háború után egy harcokban részt vett tiszt.²¹ Meghittséget illetve a nagy eseményekre való lelki felkészülést is biztosítani kellett, ami a lelkészek feladata volt. folyamatosan gyóntatták a legénységet és a hadvezetőséggel karöltve igyekeztek szentmise hallgatást lehetőségét biztosítani a katonáknak.

Az ünnepek mellett a hétköznapokon is igyekezett a hadvezetőség biztosítani azt, hogy a hívő katonák megélhessék hitüket a fronton is. Rendszeresen tartottak tábori miséket, melyre lehetőség szerint minden katonát elengedtek, ahogy a szolgálat ezt megengedte. Ekkor a honvédeknek lehetőségük volt a szentgyónásra és szentáldozásra is. Ezeket a

---

¹⁹ Székesfehérvári Friss újság XVII. évfolyam 1916

²⁰ In: A cs.és kir. 23. gyalogezred hadialbuma – emlékkönyv írásban és képekben Szerk: Kun József Jenő Bp.1916

²¹ In: Egy tiszt naplójából – Laky Imre BP. 1920

szabadtéren is zajló miséket gyakran megzavarták ellenséges támadások nem kis veszélyt jelentve a résztvevőkre.

A gyakran, ha lehetőség volt rá az első vonalak mögött található települések épen maradt templomai szolgálták a mise helyszínéül, de előfordultak különleges helyszínek is: „...*Meghatóan szép, mély ihletet kiváltó tábori misét tartott 1917.június 17-én Mike Ferenc tábori lelkész és Rónai István segédkezése mellett a désaknai sóbányában a katonák számára. A sóbánya ebből az alkalomból fényesen ki lett világítva, a magas sóoszlopok között a katonák által faragott remekművű oltár emelkedett, elhalmozva pompásabbnál pompásabb koszorúkkal és virágcsokrokkal...*”²²

A körülmények miatt gyakran tartottak ökumenikus szertartásokat is: „...*a nem szigorú értelemben vett felekezeti lelkészi szolgálatot végeztünk, az embert csak mint harcost tekintettük, kinek lelke szomjuhozza az onnan felülről jövő enyhülést. Így elkerültük az átkos felekezeti kérdést és ezeknek a feszégetését. Az olyan nagyon szükséges lelki együttműködés csak így volt lehetséges. 1914-ben Galíciában a szomorú emlékű Gay nevű magaslat lábánál a kassai 34-esek római katolikus lelkészével Szöllősy Istvánnal együtt tartottunk istentiszteletet az egész ezrednek s kölcsönösen részt vettünk egymás szertartásán. Ez a tény olyan jó hatással volt a jelenvoltakra, hogy ennek ismétlését óhajtották...*”²³ -írta erről egy visszaemlékező.

A háborús körülmények között előfordult, hogy a tábori páter szokatlan körülmények között találata magát:”...*a századparancsnokok közül Illés László elesik, Ember főhadnagy súlyosan megsebesül(haslövés). A tiszt nélkül maradt két századnyi legénység fölött Kun Lajos tábori lelkész veszi át a parancsnokságot, s még három rohamot visszaverve, csak 21h-kor vonul vissza. Egész éjjel menetelve, augusztus 31-én délelőtt 10 h-kor érik az ezredhez 218 emberrel...*”²⁴ - olvasható a székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezred emlékkönyvében. Ezért a cselekedetért és bátor viselkedésért Signum Laudis kitüntetését kapott a bátor páter.²⁵

E rövid összefoglalásból is kitűnik, hogy milyen nehéz körülmények között milyen sokrétű munkát végezte a tábori lelkészek az első világháború frontjain gyakran saját testi épségüket is veszélyeztetve, hisz többen veszítették életüket szolgálat teljesítés közben.

---

²² In: A volt cs. és kir 38-as gyalogezred története és emlékalbuma Írta: vitéz Dorombay József Bp. 1936 – 341.o

²³ A 85. gyalogezred története, szerkesztette:vitéz Pávai Mátyás, a szerző kiadása 721.o Továbbiakban lásd: Pávai

²⁴ Márkosfalvi Sipos Gyula: 17-esek a világháborúban, Székesfehérvár, Csitáry nyomda, 1937.

²⁵ Székesfehérvári Friss Újság XVI. évfolyam 1915. július 21.

Azt, hogy amit jelentett az atyák jelenléte a katonáknak, jól mutatja vitéz Pávai Mátyás Sándor nyugalmazott altábornagy visszaemlékezése: „...*ott voltak a derék tábori lelkészek mindenütt a katonák lelkének erősítésére az ütközetek kezdetekor, a harcok tartama alatt a lövészárkokban és a rohamokban, bátorítva, buzdítva lelkesítve a hagyományos magyar virtusra, bátorságra s vitézségre a fáradságot nem ismerve, minden körülmények között segítségükre siettek a katonáknak...*”²⁶

A háború alatt sokat szenvedő hátszágban a honvéd tábori lelkészek összetett feladatot végeztek. A tanítás és a helyőrségi kórházban végzett szolgálat mellett lelki támaszt nyújtottak a fronton szolgáló katonáknak és társaiknak is. E mellett a hátszágban szolgáló honvédek lelki életét és karitatív tevékenységet végeztek.

---

²⁶ Pávai 721.o

Összegzett következtetések

A kutatási tevékenység összegzése

A hadtörténelem során, a hadra kelt seregekben mindig fontos szerepet játszottak azok a személyek, akik a katonák lelki életével foglalkoztak. A pogány népeknél az istenekkel való kapcsolattartás a háború sikere érdekében történt. A varázslók, jósok mindent megtettek azért, hogy az istenek kegyelméből a sereg győztesen hagyja el a harcmezőt.

A monoteista vallások elterjedésével egyre inkább előtérbe került a katonák lelki életének gondozása, amely tendencia egészen napjainkig tart. Előfordult a történelem során, hogy ideológiai okokból ez háttérbe szorult a kommunizmus évei alatt, de a rendszerváltást követő években ismét fontossá vált a posztkommunista országok hadvezetése számára.

A magyar haderőben, történelmünk folyamán, mindig kiemelkedő szerepet játszottak a tábori lelkészek, kivéve azt a néhány évtizedet, amelyet a Varsói Szerződés tagjaként töltöttünk. A rendszerváltást követően újjáalakult Magyar Honvédség vezetése ismét nagy figyelmet fordít a katonák lelki életének gondozására. Mivel katonáink számos külföldi misszióban vesznek részt, szükség van rá, hogy a rendkívüli körülmények között helyt tudjanak állni. Ebben nagy segítségükre lehetnek a tábori lelkészek.

Fontos feladat, hogy ne csak a Magyar Honvédség érezze jogelődjének a korábbi korok honvédalakulatait, hanem az itt szolgáló lelkészek felekezettől függetlenül ismerjék elődeik munkáját.

A mai magyar haderő elődjének tekinti az 1848-ban és 1868-ban alakult honvédséget. Ezeknek a haderőknek szerves része volt a lelkészi szolgálat és mivel a szabadságharc haderejében szolgáló lelkészek történetét már feldolgozták, ezért fontosnak tartottam, hogy megtörténjen ez a Monarchia haderejében szolgáló tábori lelkészek esetében is.

Az értekezés elkészítése során végzett tudományos kutatómunka eredményeként, sikerült feldolgozni az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében működő honvéd- lelkészeti szervezetét és a Nagy Háborúban szolgáló lelkészek frontvonalban és hátszágban végzett feladatait egyaránt.

A tudományos kutatás során feldolgoztam a témával foglalkozó szakirodalmat. Először az általános hadtörténeti és vallástörténeti munkákat vizsgáltam. Elmondható, hogy ezek a publikációk nem térnek ki részletesen a tábori lelkészek munkájára.

Ugyanerre a következtetésre jutottam a Nagy Háborút feldolgozó specifikus hadtörténeti munkák vizsgálatakor.

Elmondható, hogy a harcok alatt illetve a két háború között megjelent kiadványok már említik a tábori lelkészek szolgálatát. A korabeli tudósításokból, valamint a megjelent visszaemlékezésekből kitűnik, hogy mennyire fontos volt a Monarchia hadvezetése számára a katonák lelki életének gondozása, hogy azt a vallást tudják gyakorolni, mint a harcok kitörése előtt.

Számos visszaemlékezés nyomtatásban is az olvasók elé került, amelyben szolgáló lelkészek írják le tapasztalataikat. Mivel ezek a publikációk kis példányszámban jelentek meg, komoly kutatómunkával járt a megtalálásuk. De számos adalékkal szolgáltak a tudományos kutatás során.

Az értekezés első felében bemutattam a tábori lelkészi szolgálat kialakulásának történetét, és az itt szolgáló atyák munkáját. Kutatásom során felhasználtam a témában eddig született hadtörténeti és vallástörténeti szakirodalmat, és ezek felhasználásával sikerült összefoglalni ezt a több ezer éves folyamatot.

Az értekezés fő részében az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében szolgáló tábori lelkészek munkájával foglalkoztam. Bemutattam a k. u. k.-ban szolgáló lelkészek munkáját és a tábori püspökség szervezetét. Kitértem a haderőn belül működő Magyar Királyi Honvédségre, és az itt szolgáló honvéd tábori lelkészekre. Részletesen elemeztem a békebeli és a hadra kelt seregben végzett szolgálatukat, valamint azokat a Szervi Határozványokat és Szolgálati Utasítást, amelyek a feladataikat meghatározták. Részletesen beszámoltam arról, hogy milyen különbségek vannak a feladatokban és a szervezeti felépítésben a hadra kelt és a békebeli sereg között. A kutatás során kiderült, hogy a Magyar Királyi Honvédségben békeidőben négy később öt lelkész szolgált. A mozgósítás után a számuk száz fölé emelkedett.

Történelmi példák sorával támasztottam alá, hogy a megfogalmazott utasítások és határozványok miként valósultak meg a harcok alatt a mindennapi tevékenységek során.

Levéltári kutatások, visszaemlékezések, naplók és a korabeli kiadványok átvizsgálása mellett terepbejárásokon is részt vettem, amelyek során egykori, ma már használaton kívüli temetők helyszínét sikerült azonosítani Volhyniában és a Doberdo-fennsíkon.

Ezekon a kutató utakon számos olyan tapasztalatot, élményt szereztem, amely az olvasottak jobb megértéséhez vezetett.

Összefoglalva: elmondható, hogy a tudományos kutatás eredményes volt, mert sikerült a honvéd lelkészek munkáját, szervezeti felépítését és dokumentációját megismernem. Értekezésem a kutatás jelenlegi állapotának eredményét tükrözi, mivel folyamatosan kerülnek elő olyan források, amelyek újabb adalékkal gazdagítják az eddigi ismereteket.

Új tudományos eredmények

Az értekezés témájának kutatása, majd írásban történt kidolgozása és a végkövetkeztetések levonása után az alábbi tudományos eredményeket fogalmaztam meg:

1. A kutatás eredményeként számos olyan forrást, elsősorban visszaemlékezést, sikerült felkutatni, amelyek feldolgozása eddig nem történt meg vagy a megjelent kis példányszám miatt kevésbé volt ismert a témát kutatók előtt is.
2. Az értekezéssel részletes ismertetésre került a honvédlelkészek munkája a Nagy Háborúban. Ez tovább gazdagítja az első világgéssel kapcsolatos ismereteinket.
3. A tudományos kutatás és az értekezés eredménye újabb adalékkal szolgál a katonák lelki gondozásának nyomatékosításához. Az eredmények azt erősítik, hogy a hadvezetésnek mindenkor figyelmet kell fordítania erre.
4. A mai Magyar Honvédségben szolgáló tábori lelkészeket megismerteti elődeik munkájával és szolgálatával. Emellett a felsorolt példák segítenek az esetleges problémák megelőzésére.
5. Az értekezéshez kapcsolódó terepkutatások során számos olyan, ma már nem használatos katonai temető helyszínének beazonosítása történt, amely katonai emlékhelynek is kialakítható.

Ajánlások

Nagyon fontosnak tartom a PhD értekezések jövőben történő hasznosíthatóságát. Ennek megfelelően az ajánlások megfogalmazása során törekedtem arra, hogy azok a hadtudomány, a Magyar Honvédség, a tábori lelkészek és a korszakkal foglalkozó történészek hasznára váljanak.

Elgondolásom alapján értekezésem a jövőben a következő területeken lesz hasznosítható:

1. Tananyagként szolgálhat a különböző felekezeti lelkészek képzésben. Úgy gondolom, hogy egyháztörténeti tanulmányaikhoz megfelelő kiegészítést nyújt, és további ismereteket ad képzésük során.

2. Tananyagként használható történész és katonatiszt hallgatók számára, akik az értekezés alapján megismerhetik az első világháború lövészárkainak, hátországának életét.

3. Hátteranyagként felhasználható misszióba készülők lelkészek felkészítése során. Az értekezésben említésre kerülő történelmi példák segítséget nyújthatnak a saját szolgálatukra való felkészülésben.

A napjainkban missziót vállaló lelkészeknek hasonló problémákkal kell megküzdenie, mint a Nagy Háborúban szolgáló elődöknek. A feladatról egy beszélgetés során így nyilatkozott Takács Tamás alezredes²⁷, tábori lelkész: *„Azt hiszem, ha az ember határhelyzetekbe kerül és megváltozik körülötte a világ, vagy ha nehézségekbe ütközik, esetleg életveszélybe kerül, akkor egészen másként lát addig teljesen természetes, vagy hétköznapi dolgokat. Emiatt szinte természetes, hogy nagy szükség van egy-egy misszióban a tábori lelkészek jelenlétére.”*²⁸

Az atyával készített interjúból kitűnik, hogy a Magyar Honvédség missziókban szolgáló lelkészek feladatai gyakorlatilag teljesen megegyeznek a Nagy Háborúban szolgáló

---

²⁷ Dr. Takács Tamás alezredes, a Katolikus Tábori Püspökség kiemelt tábori vezető lelkésze

²⁸ <http://www.honvedelem.hu/cikk/21798/>"volt,-amikor-csak-hallgattam-a-csendet. 2011. június 28.

honvéd tábori lelkészek feladataival. A hivatás fő részét a katonák lelki életének segítése, valamint a lelki problémáikban való segítségnyújtás teszi ki. A felmerülő kérdések is hasonlóak, az ünnepek, a szeretteiktől való nagy távolság, vagy a hősi halált halt bajtárs elvesztésének feldolgozása.

„A tábori lelkész beosztása egy misszióban éjjel-nappali, vagyis valóban 24 órás szolgálat. Én is nem egyszer jártam úgy, hogy a szolgálat leadása után, éjjel 11 órakor keresett meg egy-egy katona valamilyen problémával”²⁹ - nyilatkozta Mészáros László alezredes, a Magyar Honvédség Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat kiemelt vezető tábori lelkésze. A beszélgetés során elmondta, hogy minden 150 főt meghaladó misszióban kötelező tábori lelkészt biztosítani, de ez gyakran nehezen teljesíthető. Előfordulhat olyan helyzet, hogy ennél a létszámnál kisebb csoport állandó szolgálatából adódóan nem jutna lelki gondozáshoz. Az ilyen helyzet nem volt ismeretlen a Nagy Háború alatt sem, hiszen számos elkülönített zászlóalj harcolt ezredétől távol, de éppen úgy, mint ma, akkor is biztosítottak számukra lelki vezetőt, *„hiszen a tábori lelkész olyan a misszióban, mint a mentő a tengerjáró hajón: sokaknak biztonságot ad, ha támaszra van szükség, elérhető.”³⁰*

Összefoglalva, elmondható, és ez a napjainkban külföldi missziókban szolgáló tábori lelkészekkel történt beszélgetésekből kitűnik, hogy ugyanazon nehézségekkel kell megküzdeni a lelkészeknek ma is egy-egy misszióban, mint egykor az I. világháború alatt a frontvonalban szolgáló honvédlelkészeknek. Ezért úgy gondolom, a történelmi példa feldolgozása segíti az ő misszióra való felkészülésüket is.

4. A korról foglalkozó történések számos forrásként felhasználható visszaemlékezést ismerhetnek meg, amely a tudományos kutatás során előtérbe került.

5. A tudományos ismeretterjesztésben segít az érdeklődőknek sajátos szemszögből megismeri a lövészárkok világát és a Nagy Háborúban harcolt honvédek életét.

---

²⁹ <http://www.honvedelem.hu/cikk/24639/fontos-a-lelki-gondozas> 2011. június 28.

³⁰ U. o.

„Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”

„Az élet meleg liktetése a halál árkaiban-békesziget a hároméves viaskodás árjában, egy-két boldog óra, virágvasárnapos lelkület tükrözik a jobb napokat látott népfölkelő szemekben és a korán megbarnult, ideje előtt megférfiásodott, sebhelyes gyerekhonvédcocokon. Ilyen a mi nagybőjtünk és egyben húsvétunk. Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”³¹- írta Berta Lajos tábori lelkész a frontvonalban eltöltött szolgálatáról.

A harcoló katonák nagyon hálásak voltak a tábori lelkészeknek áldozatos és alázatos szolgálatukért, amely során lelki támaszt nyújtottak a legnehezebb pillanatokban is. Ezt így köszönte meg a halálos ágyán egy honvéd: *„...Atyám, külön is megköszönöm, hogy épp önök akiket leköpní és kigunyolni tanítottak népbolondítóink és különbség nélkül*

---

³¹ Hangok hazulról, Pécs, 1917.

vigaszt, erőt osztanak. Vezetőinknek most néma az ajkuk, kiszáradt a tentájuk, nincs orvosságuk sebeinkre...”